

УДК 37.091.4 «Гренджа-Донський»1920/1930”(045)
DOI: 10.24144/2524-0609.2024.54.88-91

Лемак Оксана Іванівна

здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти доктор філософії
кафедра педагогіки дошкільної, початкової освіти та освітнього менеджменту
Мукачівський державний університет, м.Мукачево, Україна
lemakoksana23@jmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-5439-2247>

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ГРЕНДЖІ-ДОНСЬКОГО МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Анотація. Вивчення педагогічних ідей Василя Гренджі-Донського в міжвоєнний період ХХ століття має значення у зв'язку з його впливом на розвиток педагогіки та освіти. Розуміння його концепцій допомагає сучасним педагогам та дослідникам зрозуміти важливі аспекти процесу навчання та виховання. Мета статті полягає у аналізі внеску українського письменника та культурно-освітнього діяча Закарпаття В.Гренджі-Донського в розвиток дитячої літератури 20–30-х рр. ХХ ст. та з'ясувати її виховний потенціал. У процесі підготовки дослідження використано такі методи: евристично-пошуковий, аналізу і синтезу, контент-аналізу, дискурс-аналізу, біографічний. З'ясовано, що збірки поезій В. Гренджі-Донського «Квіти з терням» (1923), «Золоті ключі» (1923), «Шляхом терновим» (1924), «Китиця квіток» (1925) та ін. стали першими на Закарпатті творами, написаними літературною українською мовою. Результати дослідження розкривають важливі аспекти педагогічної діяльності Василя Гренджі-Донського, зокрема його погляди на виховання, методи навчання та виховання, організацію навчального процесу та роль вчителя у формуванні особистості учня. Його поезія, проза і драматичні твори були широко представлені в «народовецьких» дитячих, молодіжних та культурно-освітніх виданнях («Русин». «Наш рідний край», «Пчілка» та ін.). Показано національно-патріотичне звучання поезій митця («Любим над все свій рідний край», «Розділили Україну поміж ворогів», «Шумить», «Верховино, мати» та ін.).

Ключові слова: В. Гренджа-Донський, Закарпаття, міжвоєнний період, ХХ століття.

Вступ. Здійснюючи з 2002 р. одну з перших спроб дослідження художньої своєрідності творів В.Гренджі-Донського для дітей, знаний літературознавець Ю.Турияниця з подивом відзначив, що цей вагомий пласт його творчості допоки залишається «маловідомим» у Закарпатті та Україні. Тому назріла потреба зібрати і видати масовим накладом його твори для дітей та ґрунтовно їх дослідити, належно оцінити. Це буде украй корисно для фахівців дитячого красного письменства та дітей, батьків, педагогів [12, с.117]. Наш аналіз дає змогу стверджувати, що за два наступних десятиріччя ці міркування залишаються актуальними для літературознавства та педагогічної науки. Практична значущість високохудожнього слова визначного митця набуває особливого національно-патріотичного звучання за сучасних умов російської агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Внесок В.Гренджі-Донського в розвиток української дитячої літературної аспектно висвітлюється у науково-педагогічних працях таких авторів, як М.Багрій, З.Ваколя, В.Гоммонай, А.Ковач, М.Кухта, Л.Маляр, В.Росул, М.Талапканич М.Ходанич, П.Ходанич та ін. Науковці, аналізуючи внесок у дитячу літературу В.Гренджі-Донського, висвітлили власні точки зору, наголошуючи на його вплив щодо її формування та розвитку літературного стилю. Також автори зауважили на важливість творчості В.Гренджі-Донського у вихованні та навчанні молодого покоління. У літературознавчих працях О.Бабій, Ю.Балега, В.Бірчак, М.Лелекач, Г.Малик, Н.Ребрик, В.Турияниця, В.Шетеля, О.Хававчак та інші дослідники докладно розглядають різні аспекти творчості В.Гренджі-Донського, вказуючи на його вагомий роль у формуванні сучасної української дитячої літератури, вплив на розвиток літературних жанрів, а також його значення у контексті виховання та освіти дітей. Утім, спеціально і цілісно ця проблематика досі не вивчалася, тому, зважаючи на вагомий доробок

визначного письменника та культурно-освітнього діяча в цій царині, вважаємо доцільним і обґрунтованим її предметне осмислення.

Мета статті: проаналізувати внесок українського письменника та культурно-освітнього діяча Закарпаття В.Гренджі-Донського в розвиток дитячої літератури 20–30-х рр. ХХ ст. та з'ясувати її виховний потенціал.

Методи дослідження: евристично-пошуковий (для систематизації і аналізу наукових джерел з порушеної проблеми); аналіз і синтез (для розкладення окремих аспектів літературної творчості В.Гренджі-Донського та сполучення розрізнених даних для відображення їх як цілості); контент-аналіз, дискурс-аналіз (для вивчення окремих аспектів досліджуваних феноменів з позицій наукового дискурсу); біографічний (для уявлення окремих аспектів творчої діяльності В.Гренджі-Донського).

Виклад основного матеріалу. У плеяді визначних письменників України ХХ ст. окреме місце посідає В.Гренджа-Донський, який творив локальне письменство Закарпаття в контексті загальноукраїнського літературного процесу. Він почав писати доволі рано, перший вірш 15-річного поета з'явився 1912 р. у газеті «Неділя» (Будапешт), яка видавалася українською народною мовою. Переїхавши 1921 р. до Ужгорода, молодий митець здобуває визнання з-поміж молоді, освітян та всієї культурної громадськості краю. Привезену ним добірку поезій В. Пачовський для «заохочення» поета-модерніста надіслав на літературний конкурс Шкільного реферату Підкарпатської Русі, де її відзначили другою премією. На ці кошти В.Гренджа-Донський видав 1923 р. збірку «Квіти з терном» [4], що стала однією з перших у закарпатській літературі книжок, написаних фонетичним правописом. Вона засвідчила, що ідея соборності українських земель посідає центральне місце в епічній творчості митця.

Наступні збірки поезій В.Гренджа-Донський

(«Золоті ключі» (1923) «Шляхом терновим» (1924), «Китиця квіток» (1925), а також «Тобі, рідний краю» (1936) та ін.) вважаються першими на Закарпатті творами, написаними літературною українською мовою. Великий цикл поетичних і прозових, зокрема й дитячих творів митця, було вміщено в таких знакових виданнях, як «Альманах письменників Підкарпатської Русі («Трембіта», Ужгород, 1926) та «Альманах підкарпатських українських письменників» (Севлюш, 1936).

Наш огляд свідчить, що поезія, проза і драматичні твори В.Гренджі-Донського були широко представлені в «народовецьких» дитячих, молодіжних та культурно-освітніх виданнях. Зокрема віднаходимо їх мало не в кожному числі журналів «Русин» (Ужгород, 1923), «Наш рідний край», який видавав О. Маркуш у 1922-1939 рр., дитячому часописі «Пчілка» (1923–1934) та ін.

Близькими, зрозумілими й такими, що глибоко проникають у душу української спільноти та її молоді генерації, стали популярні вірші В.Гренджі-Донського, які вміщені в книжкових збірках та на шпальтах громадсько-політичних і педагогічних часописів «Наша земля», «Свобода», «Українське слово», «Учитель» та ін.: «Шумить» (*«Шумить бистра поточина, / Поточок маленький, / І по сей бік, / І по той бік / Берег зелененький»*), «Верховино, мати» (*«Там, де ті високі гори, / Глибокі долини, / Де зелені бережечки / Попід полонини, / Там, де вітрик холоденький, / Вода студенька, – / Там-то наша країночка, / Усім нам миленька»*) та ін.

Ліричні та соціальні мотиви поезій В.Гренджі-Донського гармонійно перепліталися з її мотивувальним високопатріотичним духом. У такому сенсі сьогодні набувають особливої актуальності його вірші «Тобі, рідний краю»: *Тобі, рідний краю, і честь, і любов./ Хай вітер гуде пісню волі./ За тисячу років і сльози, і кров / Народ твій пролив у неволі. / Криваво стояв у тяжкій боротьбі / За волю, за рідну державу.*

Коли мовиться про ідейні наративи українських поетів і письменників та вплив їхньої творчості на світобачення національної спільноти, особливо юнацтва, необхідно усвідомлювати, у яку епоху, за яких державно-політичних режимів вони жили, хто були їхніми лідерами тощо. З огляду на це, необхідно розуміти ставлення митців до державних діячів і те, як змістовне вираження цього ставлення позначалося на поглядах і переконаннях їхньої читачької аудиторії. Гадаємо, В.Гренджа-Донський був щирим, коли в адресованих до української молоді віршах оспівував лідера Чехословаччини Т.Масарика: *«Все життя оддав своє / Своему народу, / Щоб здобути для народу / Щастя і свободу. / Рідний край він одірвав / Від чужого світа, / Най живе Тома Масарик / На многая літа!»*. А у творі «Каменярь» поетизуються його молоді роки: *«В коваля старого чеха / Учень, молодий Тома, / Б'є залізо, б'є гаряче...»*

У цьому випадку варто визнати, що Т.Масарик загалом позитивно ставився і підтримував національно-культурний розвій української суспільності, а таке звеличення його постаті не виглядає дисонансом із національно-патріотичною і соборницькою візією В.Гренджі-Донського.

Обізнані з творчістю В.Гренджі-Донського знані громадсько-політичні і культурні діячі визначали величезний вплив його творів на пробудження

національної свідомості української інтелігенції, дітей та юнацтва, широкої громадськості Закарпаття та Галичини. Так, О.Бабій [1], А.Волошин [3], В.Пачовський [4, с.8] суголосно відзначали, що написані мовою народу поезії талановитого співця стали небуденним явищем на українському Парнасі та справляють потужний вплив на світобачення його земляків, насамперед юнаків та дівчат, адже органічно синтезують високі національні ідеали, любов до рідного краю, гордість за свій народ та моральні цінності і культивують найкращі естетичні смаки. Вони вражають читача-сучасника прозорістю й зрозумілістю висловів та щирістю думок і почуттів.

А сам В.Гренджа-Донський, згадуючи ті часи, писав: «Молодь вірші збірки підхопила, привітала їх залюбки, захоплювалася ними». За його словами, позаяк українське друковане слово на Закарпатті не допускали і його було мало книжечка «Шляхом терновим» «просто примусила... й газети політичних партій перейти на фонетику» [7].

Справжній гучний успіх з-поміж української молоді та громадськості Закарпаття мала поема «Червона скала», яка 1930 р. була спочатку надрукована в журналі «Пчілка», 1931 і 1938 рр. видана в книжковому форматі [10]. З її появою на шпальтах «Пчілки» учні середніх шкіл Ужгорода, Мукачеве, Хуста, Берегового, інших міст стали запрошувати В.Гренджу-Донського на зустрічі. Схвально про цю подію відгукнулася і літературна критика.

У епопею героїчної звитяги автор майстерно вплітає цікаві пригоди, пов'язані з утечею княжни і сина Богдана з ворожого полону. Попри трагічну і несподівану кінцівку (старий князь сприймає за татарина і вбиває рідного сина, а коли впізнає його за ланцюжком на шії, у розпачі *«зробив самогубство – пробився на меч»*), твір фіналізує незламна віра, що з приходом нової генерації (заклик на князювання молодого княжича Лева зі Львова та призначення його намісником місцевого жупана Григорія) усе змінить на краще: *«Виросте сильне колись покоління / відважене та сміле, хоробре, нове / Пропаде назавжди недоля, терпіння / І воля заблисне, і край оживе»* [10].

За твердженням літературознавців, «Червона скала» стала «улюбленою лектурою» шкільної молоді. Випромінюючи високе національно-патріотичне звучання, твір збагачує скарбницю української літератури прекрасним епосом та викарбує у свідомості читача ідею соборності українських земель, що має багатовікову традицію. Літературні критики оцінювали поему як найкращий лірично-епічний твір на Закарпатті про славу минувшину наших предків, їхню жертвовну боротьбу за волю й незалежність [11, ч.4, с.46].

Сучасні літературознавці також відзначають широкую популярність та щире захоплення шкільною молоддю однією з найкращих поетичних збірок В. Гренджі-Донського «Тернові квіти полони» (Харків, 1928), яка стала першим твором митців Закарпаття, виданим у радянській Україні. Вона засвідчила світогляду еволюцію автора як поета-громадянина, що стає більш активною, наступальною. У змісті віршів кристалізується виразний образ вільної України, що надихає, кличе до безкомпромісної боротьби змальованих у душі неоромантічної поетики відважних лицарів, патріотів-повстанців [2].

Особливе дидактичне значення має призначена для дітей лірична поетична збірка «Китиця квіток» (1925).

Написана в дусі народнопісенних традицій, вона приваблювала дітей щирістю, високою мелодійністю й водночас безпосередністю. Зібраними в ній віршами В. Гренджа-Донський прагнув прищепити юним читачам – «сим квітонькам, голубонькам, сим ангелам раю» – глибокі й щирі почуття любові до рідного краю, його народу, природи і культурних традицій [5]. Багато поезій цієї збірки увійшло до шкільних читанок, стали народними піснями.

Розробляючи відомий у літературі мотив блудного сина, В. Гренджа-Донський прищеплює його на національний ґрунт, актуалізує крізь призму духовності народу та переносить у площину формування національної свідомості його молодій генерації. До таких тверджень спонукає зміст високоемоційної поезії «Блудному синові», написаної в стилі коломийкового вірша як своєрідного вияву народнопісенної творчості, легкого для сприйняття і запам'ятовування. В образі матері бачимо саму Україну, яка напередодні війни дає настанови синові: «Ой не забудь рідне слово, / Що мати учила, / Коли тебе, любий синку, / На руках носила, / Знай, мій синку, що ти Русин, / Великого народу, / Батьки твої умиралі за твою свободу» [8, с.11].

Поряд із національно-патріотичною героїкою, важливе місце у творчості В. Гренджа-Донського посідає проблематика, яка, послугуючись сучасними категоріями, входить в орбіту соціальної педагогіки – сирітство, злиденне дитинство, дитяча бездоглядність. Ця найбільш яскрава тема творчості поета-громадянина реалізована в яскраво-похмурих образах «бідняцької дитини», яка недоїдає, плаче і ридає, слаба, боса, із запаленими, тухлими, мов вуглики очами, порушується вона в поезіях «Гей покрили чорні хмари», «Сиротинка», «Сирітка» та ін. Тут актуалізовано й проблему безпорадного становища жінки-матері, яка не в змозі прогудувати своїх дітей. Вона увиразнена у віршах «Бачив я сьогодні...» («З голодом, з бідю / Вічна боротьба, / Хліба в них немає / Съома вже доба») [8, с.139]; «Мені ішов, так, рік четвертий», що оповідає про хворобливого хлопчика та заплакану матусю, яка не може нічим зарадити й обігріти хату через відсутність дров.

Таке тематичне розмаїття характерне і для драматичних творів В.Гренджа-Донського. Його віршована історична драма «Сотня Мочаренка» (1932), що оповідає про яскраву сторінку збройної боротьби захисників Гуцульської Республіки, була близькою і зрозумілою юному та дорослому глядачеві. Переносячи в недалеку добу визвольних змагань 1918–1920 рр., вона змушувала співпереживати жертвність їхніх учасників та

біль втраченої надії на перемогу і здобуття державності. Це був перший твір автора, поставлений на театральній сцені.

У репертуарі дитячої драматургії В.Гренджа-Донського гострим соціальним звучанням і психологізмом вирізняється п'єса «Сиротина» (1925), видана окремою книжечкою [9], що стала одним із найпопулярніших творів у репертуарі аматорських гуртків молодіжних організацій і закладів освіти Закарпаття. Широко цитованими були слова твору: «Ходить бідна сиротина, / Плаче і ридає, / Ані батька, ані неньки, / Нікого не має. / Чужі люди позбиткують, / Мачуха налає... / На її серденьку смуток / Радости не знає. / Її личко побліділо, / Вже не рум'яніє... / Тяжко тому в світі жити, / Хто осиротіє...». Поступово в них почали вкладати інший, можливо, закодований самим автором зміст. Образ «сиротини» став переноситися з дитини на Підкарпатську Русь, яка в Чехословаччині вбачала чергову, хоча й лагіднішу «мачуху».

Популярними з-поміж дітей та юнацтва також були п'єси, сценки, музичні ігри В.Гренджа-Донського, які друкувалися в «Пчілці» та інших місцевих часописах. Деякі з них, як «Воли та ведмеді» та «Маленьке оленя» (1928), перевидавалися в радянській Україні [6]. Покладені в їхню основу зрозуміли і близькі дитині зооморфні образи відображають властиві їм риси характеру і поведінки. Вони культивують працелюбство, чесність, готовність допомогти ближньому та засуджують лінощі, брехливість, підступність, прагнення скористатися важким становищем іншого. При цьому Добро завжди перемагає Зло.

Висновки. Поетична творчість визначного українського поета, прозаїка і драматурга В. Гренджа-Донського стала вагомим чинником формування національної свідомості, громадянської позиції та моральних цінностей дітей та юнацтва й усієї культурної громадськості Закарпаття за міжвоєнного періоду ХХ ст. Його поезії мають народнопісенну основу, виразне національно-патріотичне звучання та апелювали до молоді, закликаючи гартувати дух, тіло, волю для подальших важких випробувань. Завдяки високому мистецькому рівню і художньо-стильовим особливостям, вони здобули визнання не лише з-поміж молоді й культурної спільноти Закарпаття і Галичини, а й радянської України. Предметом подальших студій може стати ґрунтовне вивчення внеску В.Гренджа-Донського в розвиток української дитячої літератури в період перебування митця в еміграції.

Список використаної літератури

1. Бабій О. Василь Гренджа-Донський «Квіти з терньом». *Літературно-науковий вісник*. 1923. Ч.7. С.277–278.
2. Барчан В.М. Поетична творчість В. Гренджа-Донського: *навчальний посібник*. Ужгород: Карпати, 2004. 152 с.
3. Волошин А. Спомини. URL: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh02.htm>. (дата звернення: 21.12.2023).
4. Гренджа-Донський В. Квіти з терньом: поезії. Передне слово В.Пачовського. Ужгород: Вікторія, 1923. 79 с.
5. Гренджа-Донський В. Кितिця квіток: діточі вершики. Ужгород: Пчолка, 1925. 48 с.
6. Гренджа-Донський В. Маленьке оленя Б. М.: Книгоспілка, 1927. 7 с.
7. Гренджа-Донський В. Мої спогади. URL: <http://litopys.org.ua/grendzha/grendzh14.htm>. (дата звернення: 22.12.2023).
8. Гренджа-Донський В. С. Зібрання творів: В 12 т. / упоряд. З.Гренджа-Донська. Вашингтон: Карпатський Союз, 1981. Т. 1. Шляхом терновим. 456 с.
9. Гренджа-Донський В. Сиротина: драма на 1 д. Ужгород: Вікторія, 1925. 32 с.
10. Гренджа-Донський В. Червона скала (Князь Богдан). Епос про Хустський замок з XIII в. на основі народнього переказу. Вид. 2-ге. Перероб. і доп. Ужгород: Вікторія, 1938. 112 с.
11. Лелекач М.М. Ідейний розвій підкарпатської літератури. *Проблем.* 1934. Ч.2–3. С.11–13; Ч. 4. С.46–48; Ч.5. С.60–61.
12. Турянця Ю. Художня своєрідність творів Василя Гренджа-Донського для дітей. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія філологія*. 2002. № 6. С.117–124.

References

1. Babii, O. (1923). Vasyl Grendzha-Donskyi «Kvity z ternom» [Vasyl Grenja-Donsky «Flowers with Thorns»]. *Literary and scientific*

- bulletin, 7, 277–278. (in Ukrainian).
2. Barchan, V.M. (2004). *Poetychna tvorichist V.Grendzhi-Donskoho* [Poetic creativity of V. Granji-Donsky]. Karpaty. (in Ukrainian).
  3. Voloshyn, A. *Spomyny* [Memories]. URL: <http://litopys.org.ua/volosh/volosh02.htm>. (in Ukrainian).
  4. Grendzha-Donskyi, V. (1923). *Kvity z ternom: poezii. Perednie slovo V.Pachovskoho* [Flowers with Thorns: Poems. Foreword by V.Pachovskyi. Uzhhorod]. Viktoriia. (in Ukrainian).
  5. Grendzha-Donskyi, V. (1925). *Kytytsia kvitok: ditochi vershyky* [Bouquet of flowers: children's poems]. Pcholka. (in Ukrainian).
  6. Grendzha-Donskyi, V. (1927). *Malenke olenia* [Little deer]. Knyhospilka. (in Ukrainian).
  7. Grendzha-Donskyi, V. *Moi spohady* [My memories]. URL: <http://litopys.org.ua/grendzha/grendzh14.htm>. (in Ukrainian).
  8. Grendzha-Donskyi, V.C. (1981). *Zibrannia tvoriv: V 12 t. / uporiad. Z.Grendzha-Donska* [Collection of works in 12 volumes]. Karpatskyi Soiuz. T.1. Shliakhom ternovym. (in Ukrainian).
  9. Grendzha-Donskyi, V. (1925). *Syrotyna: drama na 1 d* [Orphanage: drama for 1 d]. Viktoriia. (in Ukrainian).
  10. Hrendzha-Donskyi, V. (1938). *Chervona skala (Kniaz Bohdan). Epos pro Khustskyi zamok z XIII v. na osnovi narodnoho perekazu* [Red Rock (Prince Bohdan). The epic about Khust Castle from the 13th century, based on folk tradition]. Viktoriia. (in Ukrainian).
  11. Lelekach, M.M. (1934). *Ideinyi rozvii pidkarpatskoi literatury* [Ideological development of Subcarpathian literature. Breakthrough]. *Proboiem*, 2–3, 11–13; 4, 46–48; 5, 60–61. (in Ukrainian).
  12. Turianytsia, Yu. (2002). *Khudozhnia svoieridnist tvoriv Vasylia Grendzhi-Donskoho dlia ditei* [The artistic originality of Vasyl Grenji-Donsky's works for children]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology*, 6, 117–124. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 15.03.2024 р.

Стаття прийнята до друку 20.03.2024 р.

Lemak Oksana

PhD Student

Department of Pedagogy of Preschool, Primary Education and Educational Management
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

PEDAGOGICAL IDEAS IN THE WORKS OF VASIL GRANJA-DONSKYI DURING THE INTER-WAR PERIOD OF THE 20-30s OF THE XXth CENTURY

Abstract. Studying the pedagogical ideas of Vasyl Grenji-Donsky in the interwar period of the 20th century is important in connection with his influence on the development of pedagogy and education. Understanding his concepts helps modern educators and researchers to understand important aspects of the learning and upbringing process. The article aims to analyze the contribution of the Ukrainian writer and cultural and educational figure of Transcarpathia V.Grenji-Donsky to the development of children's literature in the 20s and 30s of the 20th century. and find out its educational potential. In the process of research preparation, the following methods have been used: heuristic search, analysis and synthesis, content analysis, discourse analysis, and biography. It was found out that the collections of poems by V.Granji-Donsky «Flowers with Thorns» (1923), «Golden Keys» (1923), «The Path of Thorns» (1924), «Bouquet of Flowers» (1925) et al. became the first works written in the literary Ukrainian language in Transcarpathia. The results of the study reveal important aspects of the pedagogical activity of Vasyl Grenji-Donsky, in particular, his views on education, methods of education and education, the organization of the educational process, and the role of the teacher in the formation of the student's personality. His poetry, prose, and dramatic works were widely presented in «Narodovets» children's, youth, and cultural and educational publications («Rusyn», «Our native land», «Pchilka», etc.). The national-patriotic sound of the artist's poems is shown («We love our native land more than anything», «Ukraine was divided between enemies», «Noise», «Verkhovyno, mother», etc.).

Key words: V.Grenja-Donskyi, Transcarpathia, interwar period, XXth century.